

Цветан ГРОЗДАНОВ

ПРИДОНЕСОТ НА ФРАЊО БАРИШИЌ (1914-1988) ВО ПРОУЧУВАЊЕТО НА УМЕТНОСТА И ИСТОРИЈАТА НА СРЕДНОВЕКОВНА МАКЕДОНИЈА

Со смртта на Фрањо Баришиќ Белградската византолошка школа загуби еден од водечките претставници во нашата земја и светот, а Филозофскиот факултет во Белград еден од омилените наставници и педагози. Со последните сили на своето веќе истрошено здравје, до последните денови проф. д-р Фрањо Баришиќ работеше на редакцијата на хилендарските грамоти, подготвувајќи ги за објавување во интернационалната едиција на светогорски средновековни акти. Професорот Фрањо Баришиќ повеќе години се наоѓаше во редот на првите соработници на професор Георгиј Острогорски од основањето на Византолошкиот професор Георгиј Острогорски од основањето на Византолошкиот институт на САНУ, а смртта го затече на должноста Претседател на Југословенскиот комитет за византологија.

Фрањо Баришиќ е роден во 1914 година во Подхум, матурирал во Високо, а дипломираше на Филозофскиот факултет во Белград во 1940 година. Во време на војната предавал класични јазици во гимназијата во Панчево. Веднаш по формирањето на Византолошкиот институт во 1948 год. е именуван за асистент, 1955 год. е избран за доцент на Филозофскиот факултет во Белград, каде предаваше византологија со грчка палеографија, а на групата за класична филологија држеше настава по средновековен грчки јазик и литература до заминувањето во пензија во 1977 година. Неговите предавања честопати се претвораа во вдохновени културно-историски екскурси на разни теми од медијевистиката, изнесени со духовитост на полихистор. Низ следните страници ќе се осврнеме на неговите позначајни трудови во кои се проучува или се допира средновековната уметност и историја на Македонија.

Во редот на првите студии на Фрањо Баришиќ од овој домен се вбројува неговата расправа за ктиторските натписи од Манастир (Мариво) и иконата св. Горѓија од истоимената струшка црква. По објавувањето на монографијата „Манастир“ од Д. Коцо и П. Миљковиќ-Пепек (Скопје 1958) Ф. Баришиќ го подвргна на ревизија големиот ктиторски натпис од централниот кораб на оваа базилика (Два грчка натписа из Манастира и Струге, Зборник радова Византоло-

шког института, VIII², Београд 1964, 13-27). Притоа, тој заклучи дека мариовската базилка во денешната форма била сосидана 1266 год., со тоа што претходно била урната постарата црква Св. Никола од 1095 год., подигната од протостраторот Александар. Потоа, во натписот, тој го откри името на факонот Јован, „референдар на пресветата архиепископија“, којшто довел повеќе „истакнати, вешти и одлични мајстори“ за декорирање на црквата.

Истата личност на факонот и референдар Јован се јавува и на иконата на Св. Ѓоргија, датирана во 1267 год., една од најзначајните дела на средновековниот иконопис во Македонија. Струшката икона најпрвин ја објави В. Ј. Ѓуриќ (Иконе из Југославије, Београд 1961, 18,76) во време кога податоците за факонот Јован од Манастир не беа познати, но беше укажано на ликовните корелации меѓу иконата од Струга и фреските од Манастир. Мислењето на Фрањо Баришиќ дека факонот и референдар Јован, од натписите во Мариово и Струга, го претставуваат истакнатиот организатор на црковната уметност во Охридската архиепископија, во науката беше прифатено и подоцна доби потврда и во поновите проучувања.

Прилогот на Фрањо Баришиќ „Грчки натписи у монументалном сликарству“ (Зборник радова Византолошког института 10, Београд 1967, 47-56) произлегува од искуствата на авторот со расчитувањето на текстот врз свитокот што го држи св. Козма Мајумски во долната зона на живописот на Нерези. Баришиќ точно утврди од кој поетски состав на Козма Мајумски се земени фрагментите на свитокот што го држи овој истакнат химнограф. Тој укажува дека натписите од овој вид во Ерминијата на Дионисиј од Фурна не се секогаш исти и најчесто предизвикуваат тешкотиите при нивното идентификување. Монографијата на В. Н. Лазарев за мозаиците на Св. Софија Киевска (Москва 1960) Фрањо Баришиќ ја смета како парадигматична за начинот на објавување на грчки натписи на живописот (Палеографско-лингвистичка анализа на А. А. Белички во спомнатата монографија на В. Н. Лазарев).

Кон прашањето на грчките натписи врз ликовните дела професор Фрањо Баришиќ се навраќа и во прилогот „Грчки натписи на иконама оставе у Раковцу“ (Зборник Филозовског факултета X-1, Београд 1968, 211-216). Во прашање е колекција на сребрени икони, пронајдени близу Дунав, во Срем, датирани во втората половина на XII век. Објавени се само три дела од оваа остава, но најголемо внимание предизвикува грчкиот натпис на иконата на Богородица Застапница, којшто е содржински сроден со познатиот дијалог меѓу Христос и Богородица на претставите на Богородица Молителка (Параклиса), мошне распространета во Македонија уште во уметноста од XII век (Св. Врачи во Костур и Курбиново). Овој текст се поврзува со поетското создавање на Роман Мелод, а македонските примероци на грчки јазик од XII век се засега најстари познати натписи во средновековната уметност и посебно во монументалното сликарство воопшто.

Како историчар – византолог, професор Фрањо Баришиќ беше еден од водечките претставници на белградскиот византолошки центар каде што систематски се пријде кон проучување на византиско-словенските односи во општествениот систем, стопанството, во културата и уметноста, врз основа на византиските пишувани извори. Во

тој поглед значаен е придонесот на Ф. Баришиќ со неговата книга „Чуда Димитрија Солунског као историски извори“ (Београд 1953) која дава најширока основа за следење на односите и судрувањата на Македонските Словени и Византија од крајот на VI до крајот на VII век. Исто така, од посебен интерес и значење е неговиот удел во публикацијата „Византијски извори за историју народа Југославије“, том I (Београд 1955), додека во следните томови на оваа капитална едиција проф. Баришиќ го дава својот придонес во најголема мера со своето брилијантно познавање на старограчкиот и средновековниот грчки јазик. Овие дела од областа на историјата претставуваат сигурна основа за проучување и на другите домени, пред сè на византиско-словенската културна симбиоза по покрстувањето на словенскиот свет.

Меѓу повеќето трудови од областа на византиската историја, од значење за Македонија, ќе спомнеме и неколку помали студии и расправи на професорот Баришиќ. Во прв ред го наведуваме трудот „Досадашни покушаји убикације града Јустинијана Прима“ (Зборник Филозофског факултета VII-1, Београд 1963, 127-140) каде што се дава целосен преглед на сите обиди за одредување на местоположбата на овој град од XVI век до денес, со посебни осврти на хипотезите околу Охрид, Скопје, Царичин Град кај Лесковац, Кустендил и Ниш.

За разјаснување на сложените процеси на политичката власт во Македонија во првите децении на XIII век, од особено значење е заедничкиот труд на Ф. Баришиќ и Б. Ферјанчиќ „Вести Димитрија Хоматијана о ’власти Друговита“ (Зборник радова Византолошког института 20, Београд 1981, 41-56). Во овој мошне интересен прилог авторите изнесуваат мислење дека вестите на Димитрија Хоматијан за „власта на Друговитете“ се однесуваат на владеењето на Стрез којшто ја проширил својата власт од Бер (Верија) до Скопје и Полог. Авторите за државата на Стрез сметаат дека се издвојува од државната ингеренција на Второто бугарско царство, за која станува збор во вестите на познатиот охридски архиепископ.

Најзначајниот текст на проф. Фрањо Баришиќ од областа на црковните односи е неговиот труд „О измирењу српске и византијске цркве 1375“ (Зборник радова Византолошког института 21, Београд 1982, 159-180). Станува збор за измирувањето на Српската црква и Екуменската патријаршија во време на кнез Лазар, а по шизмата меѓу овие црковни организации предизвикана со крунисувањето на Душан за цар и прогласувањето на Српската патријаршија. Баришиќ повторно се враќа на прирачникот „Ектезис неа“ од 1386 год. за обраќање на цариградскиот патријарх кон црковните и световните личности во христијанскиот свет. Во тој прирачник, и по измирувањето, српскиот црковен поглавар се ослобува како **архиепископ**, а не како **патријарх**. Тоа е спротивно на вестите што ги дава Даниловиот продолжувач кој пишува дека цариградскиот синод одлучил Србите да имаат самовластен патријарх. По повеќе од половина век полемики околу ова прашање Ф. Баришиќ се приближи до мислењето на М. Ласкарис изнесено во 1930 година дека со измирувањето во 1375 година на Србите им е дадена „ограничена привилегија“ српскиот поглавар да ја носи титулата патријарх само во својата дијецеза, но официјално, во екуменски рамки, тој се третира како архиепископ.

Смртта на професор Фрањо Баришиќ ѝ одзеде на југословенската медиевистика извонреден познавач на класичните јазици, средновековната литература и историја и на црковниот живот во православноста екуменија. Тој беше еден од најавтентичните претставници на Белградската школа со критичниот однос кон изворите и рационалниот, строг и акрибичен претрес на историските вести.